

08

ว่าด้วยแนวทางของ การศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณ

The Ways and Concepts
for Studying Ancient History

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์*

Pipad Krajaejun

---

* ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความที่เขียนถึงแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณในไทยมีอยู่ไม่มากนัก บทความนี้ได้เค้าโครงหลักมาจากหนังสือ“ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวคิดในประวัติศาสตร์โบราณ” (Theories, Models and Concepts in Ancient History) เขียนโดยเนวิล มอร์เลย์ (Neville Morley) ถึงจะเป็นแนวคิดจากตะวันตกแต่ผู้เขียนก็ได้หยิบยกประเด็นปัญหาของประวัติศาสตร์ไทยหรืออื่นๆ เพื่อเปรียบเทียบให้พอสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ง่ายขึ้น

บทความนี้แบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 6 ส่วนหลักคือ ส่วนแรก เริ่มต้นจากการอธิบายปัญหาเชิงทฤษฎีที่เป็นนามธรรมประกอบด้วย ปัญหาของการใช้ทฤษฎีหรือกฎ และชี้ให้เห็นจุดเด่นของการใช้โมเดลในการศึกษาประวัติศาสตร์ ปัญหาของการใช้คำศัพท์เฉพาะ และการให้น้ำหนักในการวิเคราะห์ประเด็นทางประวัติศาสตร์ว่าควรให้ความสำคัญกับปัจจัยทางด้านจิตนิยมหรือวัตถุนิยม ส่วนที่สอง เป็นการอธิบายถึงข้อควรระวังของการศึกษาเศรษฐกิจสมัยโบราณ และประเด็นเรื่องชนชั้นกับสภาพทางสังคมว่ามีความสัมพันธ์กับที่มาของอำนาจทางการเมือง ส่วนที่สาม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมได้แก่เรื่องแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ช่วงยาว และนิเวศวิทยา ส่วนที่สี่เป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวมนุษย์ได้แก่ประเด็นเรื่องอาหาร โรคภัยไข้เจ็บ และประชากรศาสตร์ ส่วนที่ห้าเกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคมคือความเป็นหญิงชายและเพศสภาวะในงานประวัติศาสตร์ประวัติศาสตร์กับเชื้อชาติและชาติพันธุ์ สุดท้ายคือ อธิบายแนวคิดทางด้านจิตวิทยากับการศึกษาตำนานในประวัติศาสตร์ ความจริงแล้ว ปัจจุบันแนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณเติบโตไปมากแต่ยังขาดการนำมาประยุกต์ใช้เชื่อมโยงกับหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีที่มีเป็นจำนวนมาก แนวคิดทฤษฎีที่น่าเสนอในบทความนี้จึงเป็นแนวทางเบื้องต้นไปสู่การศึกษาเชิงลึกในอนาคต

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์โบราณ, แนวคิด, ทฤษฎี

Abstract

There are many articles about the methods and concepts used to study ancient history in the Thai language. This article was inspired by Theories, Models and Concepts in Ancient History, written by Professor Neville Morley. Even though this article is from the Western perspective, I have adapted the Thai history cases studies and others to compare with his study of Makingit to make it easier to understand.

This article is divided into 6 parts. The first part of the paper explains the problems with historical theories; including the use of theories or models, the weakness of the historical model, the problem of historical terms, and the argument between materialism and idealism. The second part of the paper considers the need for studying the ancient economy, social status and class, which is related to political power. The third part of the paper examines the relationship between people and the environment including the La loungedurie approach and ecology. The forth part of the paper examines human health including food, disease, and demography. The fifth part of the paper considers sex, gender, race and ethnicity in ancient history. Finally, the paper demonstrates the use of psychology for studying ancient myths. The paper concludes that the theories and concepts for studying ancient history have developed vastly but that there is a general lack of applications related to ancient history and archaeological evidence.

Keywords : Ancient history, theory, concept

บทนำ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดทฤษฎีในการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณเป็นหลัก แต่ก็อาจเอาไปประยุกต์ใช้กับประวัติศาสตร์สมัยใหม่ได้เช่นกัน โดยผู้เขียนได้เค้าโครงหลักมาจากหนังสือเรื่อง “ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวคิดในประวัติศาสตร์โบราณ” (Theories, Models and Concepts in Ancient History) เขียนโดยเนวิล มอร์เลย์ (Neville Morley) อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยบริสตอล (University of Bristol) ประเทศอังกฤษ ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 2004

มอร์เลย์เป็นดังเช่นนักประวัติศาสตร์หลายคนในปัจจุบัน ที่ตั้งประเด็นคำถามทบทวนปัญหาที่ชาวตะวันตก/ยุโรปสร้างให้กรีกและโรมันเป็นดังเช่นยุคทองและรากฐานของอารยธรรมตะวันตก จนนำไปสู่การปลุกกระแสการสร้างชาติหรือจิตสำนึกของความเหนือและความเก่าแก่กว่าของอารยธรรม (Detienne, 2007 : 76-100) กรณีเดียวกันนี้ไม่ได้แตกต่างไปจากที่คนไทยที่มองว่าสุโขทัยและอยุธยาเป็นยุคทองอันรุ่งโรจน์ ทั้งๆ ที่ความต่อเนื่องของความคิดที่มีต่ออารยธรรมสมัยโบราณเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมากในยุคของการสร้างรัฐชาติเมื่อร้อยกว่าปีก่อน ดังนั้น ประเด็นหลักประเด็นหนึ่งที่มอร์เลย์ได้นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ก็คือ การถกเถียงปัญหาของวิธีคิดที่ตัวเราเองมักใช้ความเป็นปัจจุบันเข้าไปศึกษาอดีตจนทำให้เกิดอาการผิดฝาผิดตัวหรือผิดยุคผิดสมัย (anachronism) และการใช้วิธีคิดแบบคู่ตรงข้าม (dichotomy) ที่ส่งผลทำให้ประวัติศาสตร์โบราณเกิดภาพที่บิดเบี้ยวในการอธิบายอดีต

ถึงแม้ว่าแนวคิดทฤษฎีที่นำเสนอในบทความนี้จะเป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นจากต่างแดน แต่ผู้เขียนก็เชื่อว่า คงมีประโยชน์ต่อผู้อ่านไม่มากก็น้อย ภายใต้ภาวะที่บ้านเรายังขาดแคลนแนวคิดทฤษฎีในการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณในภาคภาษาไทยกันอยู่มากพอควร อย่างไรก็ตาม เพื่อให้บทความนี้มีประโยชน์เพิ่มขึ้น ผู้เขียนจะยกตัวอย่างเปรียบเทียบับประวัติศาสตร์ไทยสั้นๆ บางประเด็นลงไปด้วย

“กฎ” และ “โมเดล”

ความคิดหนึ่งที่ครอบคลุมการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณกระทั่งสมัยใหม่คือมักมีการอธิบายเหตุการณ์ในอดีตด้วยกฎเกณฑ์หรือโมเดลทั่วไป (generalization) ที่เชื่อว่าทุกอย่างมีความเป็นสากลสามารถอธิบายทุกอย่างในโลกนี้ได้ จนทำให้ละเลยไปว่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่งๆ นั้นมีเงื่อนไขเฉพาะกรณี (particular case) พอควร เพราะมีความต่างกันในแต่ละสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

แต่เหตุที่นักประวัติศาสตร์รุ่นเก่าอธิบายทุกอย่างภายใต้กฎเกณฑ์ทั่วไปนั้นเป็นเพราะการเติบโตขึ้นของวิทยาศาสตร์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่เชื่อในเรื่องของการสร้างกฎ (law) ที่จะนำไปสู่การทำนายเหตุการณ์ในอดีตได้อย่างถูกต้องแม่นยำและเป็นภววิสัย นอกจากนี้แล้ว ผลของการเติบโตของแนวคิดวิวัฒนาการทางสังคมที่เกิดขึ้นพร้อมกันยังได้สร้างความเชื่อมั่นต่อการอธิบายพัฒนาการทางสังคมอีกด้วย

ตัวอย่างของการสร้างกฎเกณฑ์การอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ผ่านแนวคิดมาร์กซิสที่เชื่อว่าสังคมทุกสังคมเริ่มต้นจากบุพกาลไปสู่สังคมแบบมีชนชั้น/ศักดินา หรือการมองว่าอารยธรรมต่างๆ ต้องมีวัฏจักรที่ผ่านขั้นตอนจากเด็กไปสู่การเป็นผู้ใหญ่ เสื่อมชรา และตายในที่สุด ซึ่งพบเห็นได้ในงานเขียนประวัติศาสตร์โบราณจำนวนมาก ที่สำคัญเช่นเรื่อง The Decline of the West โดย Oswald Spengler (Morley, 2004) หรือของไทยก็เช่นเรื่อง The Rise of Ayudhaya ของชาญวิทย์ เกษตรศิริ (Kasetsiri, 1976)

ผลงานข้างต้นถือว่ามีคุณภาพ แต่ก็อาจถกเถียงได้ว่า วงจรชีวิตของรัฐโบราณไม่จำเป็นเสมอไปว่าจะต้องมีลักษณะของการเกิดขึ้นและล่มสลายลงไป ไม่ได้เป็นพัฒนาการเชิงเดี่ยวแต่มีการแตกแขนงออกไป เช่นจากรัฐใหญ่ก็กลายเป็นรัฐเล็กโดยที่ไม่ได้หมายความว่ารัฐเล็กคือยุคแห่งความเสื่อม อาจพูดในเชิงทฤษฎีได้ว่า การมองวงจรชีวิตของรัฐข้างต้นนั้นสัมพันธ์กับ “ญาณวิทยา” (epistemology) คือการให้ได้มาซึ่งความรู้อันหมายถึงคุณภาพของหลักฐานที่ส่งผลต่อการตีความทางประวัติศาสตร์ ทำให้พลอยเกิดความเข้าใจไปว่าภาวะเช่นนั้นคือธรรมชาติของรัฐไม่ว่าที่ใดในโลกย่อมจะเหมือนกันทั้งหมด เพราะไปอิงมาจากสภาวะทางธรรมชาติของมนุษย์ที่มีการเกิด เติบโต เจ็บ และตาย

ในความจริงประวัติศาสตร์เกิดขึ้นจากกระบวนการ “การตีความ” ดังนั้น มันจึงสามารถถูกนำมาตีความใหม่ได้เสมอด้วย “ทฤษฎีเฉพาะ” ที่ต่างออกไป ซึ่งการตีความที่ดั่งนั้นควรจะต้องอยู่บนหลักฐานที่ปรากฏอยู่จริง ไม่ควรจะจินตนาการให้ห่างเกินไป ตัวอย่างเช่น เราสามารถศึกษา “รูปแบบ” ของพฤติกรรมมนุษย์ได้ แต่เราไม่สามารถศึกษาได้อย่างชัดเจนว่าอะไรเป็นปัจจัยที่ขับเคลื่อนพฤติกรรมของมนุษย์ ที่สำคัญด้วยคือ การตีความที่ดีควรนำพวกเราไปสู่ประเด็นใหม่และถอดถอนแนวคิดของประวัติศาสตร์กระแสหลักและกฎของสังคมออกไปด้วย

แนวโน้มของการศึกษาประวัติศาสตร์โบราณในปัจจุบันให้ความสำคัญกับ “โมเดล” มากกว่า “กฎ” ที่เป็นทฤษฎี เพราะโมเดลมีความยืดหยุ่น

และเป็นเรื่องเฉพาะกรณี ประโยชน์ของโมเดลคือช่วยจัดการกับข้อมูลและลดทอนความซับซ้อนสับสนของหลักฐานจำนวนมาก อย่างไรก็ตามต้องตระหนักว่าโมเดลไม่ใช่ “สูตรสำเร็จ” เพียงแต่มันเสนอความเป็นไปได้และนักประวัติศาสตร์ก็มีสิทธิ์ที่จะพัฒนาโมเดลใหม่ๆ ขึ้นมาได้

ในทางทฤษฎี ความสัมพันธ์ระหว่างแบบจำลองกับหลักฐานมีอยู่ด้วยกัน 2 แนวทางเสมอ คือ ความคิดที่ได้จากแบบจำลองต้องสอดคล้องกับหลักฐาน และเสนอแนวทางไปสู่การตีความหลักฐาน ในทางกลับกัน หลักฐานก็ควรจะนำไปสร้างเป็นแบบจำลองได้อย่างถูกต้องตรงความจริง แต่ในความจริงอาจไม่เป็นเช่นนั้น เพราะหลักฐานเป็นสิ่งที่เปิดโอกาสให้เกิดการตีความได้อยู่เสมอ ในขณะที่แบบจำลองมักเป็นอะไรที่ตายตัว ตัวอย่างเช่นกรณีของฟินเลย์ (Moses I. Finley) นักประวัติศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญอารยธรรมกรีกและโรมันที่ใช้แบบจำลองของเมืองว่าเมืองกรีกและโรมันเป็นเมืองบริโภคน (consumer city) ก็ทำให้เราเข้าใจไปว่าเมืองๆ นี้มีการบริโภคนมากกว่าการผลิต ทั้งๆ ที่ถ้าหากเราเปลี่ยนมุมมองเป็นการมองเชิงพหุ (polythetic) จะพบว่าเมืองนั้นอาจเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าและการผลิตระดับอุตสาหกรรมก็ได้ ตัวอย่างเช่นเมืองปอมเปอีที่จะเห็นทั้งกิจกรรมการผลิต การบริโภคน และมีสภาพการปกครอง เป็นต้น

สรุปได้ว่าขั้นตอนของการสร้างแบบจำลองก็คือ การมองภาพของเรื่องราวที่เราจะศึกษาอย่างกว้างๆ จากนั้นลองสมมติแบบจำลองขึ้นมา แล้วจึงหาหลักฐานเชิงประจักษ์เข้าไปสนับสนุน เพื่อสร้างหน่วยของการวิเคราะห์ที่เป็นจริงเป็นจังขึ้น ตรวจสอบทบทวนความถูกต้องของหลักฐานกับโจทย์วิจัย สุดท้ายก็คือ การนำคำตอบที่ได้มาปะติดปะต่อสร้างเป็นแบบจำลองที่มีระบบขึ้นมา (Morley, 2004: 7-26)

แบบจำลองเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นเพื่อใช้ในการจัดการกับปัญหาทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่มีความซับซ้อนมากๆ เพราะมันช่วยให้สามารถศึกษาสิ่งต่างๆ ได้ง่ายขึ้น และช่วยให้เราหาสาเหตุและผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นสะท้อนกันไปมาได้อย่างเป็นระบบ แต่ในขณะเดียวกันการจะใช้หรือสร้างแบบจำลองขึ้นมาก็ต้องคำนึงถึงข้อจำกัดของมันอยู่เสมอ

ปัญหาความสับสนของการใช้คำศัพท์เฉพาะ

คำศัพท์เฉพาะสมัยใหม่ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ไม่ได้เกิดขึ้นร่วมสมัยกับเหตุการณ์ในอดีต บางครั้งได้ก่อให้เกิดปัญหาความเข้าใจต่อดีที่บิดเบี้ยว มีข้อควรตระหนัก 2 ประการ

ประการแรก นิยามความหมายของคำศัพท์บางคำสมัยปัจจุบันอาจไม่ตรงกันกับสมัยโบราณ (anachronism) ตัวอย่างเช่น คำว่า “เมือง” (city) ในความหมายของอดีตกับปัจจุบันนั้นมีขนาดแตกต่างกัน เมืองในอดีตมีขนาดเท่ากับตำบลหนึ่งของสังคมในปัจจุบันเท่านั้น นอกจากนี้ ในความหมายปัจจุบันมักสื่อถึงเมืองขนาดใหญ่ที่เป็นเมืองระดับ “นคร” (polis) แต่คำว่า “นคร” นี้หมายถึงศูนย์กลางของเมืองที่มีป้อมปราการ และมี “เมือง” (city) ที่ใช้คำศัพท์ว่า “astu” ล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง (Morley, 2004: 26-27) ในกรณีใกล้ตัวเรารู้สึกน้อยเช่น การอธิบายรัฐเขมรโบราณว่าเป็น “จักรวรรดิ” ซึ่งมองผ่านสายตาแบบตะวันตกสมัยอาณานิคมที่ใช้จักรวรรดิโรมันเป็นต้นแบบ ทั้งๆ ที่รัฐเขมรมีขนาดเป็น “อาณาจักร” เท่านั้น หรือการอธิบายระบบเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยว่าเป็นแบบ “เสรีนิยม” เป็นต้น

ประการที่สองคือ ปัญหาของการใช้คำศัพท์เฉพาะทางด้านสังคมศาสตร์สมัยใหม่ (social-scientific terminology) ไปอธิบายอดีต ซึ่งทำให้ชวนเข้าใจผิดไปได้ตัวอย่างเช่นคำว่า “ชนชั้น” (class) เป็นคำที่สื่อให้เห็นถึงลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) ซึ่งในอดีตสำนักในเรื่องชนชั้นก็ต่างไปจากในสมัยที่มาร์กซ์คิดขึ้น เพราะเขาคิดจากฐานของเศรษฐกิจเป็นหลัก (Morley, 2004: 26-27) หรือคำว่า “ชายขอบ” (marginality) “วาทกรรม” ที่บางครั้งพบในงานเขียนที่อธิบายว่าสังคมสมัยโบราณได้เกิดสังคมแบบชายขอบขึ้นแล้ว

ทางออกของปัญหานี้นอกจากต้องใช้คำศัพท์ให้เกิดความระมัดระวังขึ้นแล้ว ควรต้องมีการนิยามความหมายของคำศัพท์ให้เกิดความชัดเจน และไม่ควรรู้ใช้คำศัพท์ตามกระแสนิยมมากเกินไป

น้ำหนักระหว่างจิตนิยมกับวัตถุนิยม

ข้อถกเถียงเก่าแก่เรื่องหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์คือ มุมมองที่มองว่าการพัฒนาของมนุษย์ควรจะเป็นผลมาจาก “จิตนิยม” (idealism) หรือ “วัตถุนิยม” (materialism) หรือว่าจริงๆ แล้วเราไม่สามารถจัดลำดับว่าอะไรสำคัญไปกว่ากัน

ในมุมมองของนักประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับ “จิตนิยม” อธิบายว่าสังคมและเศรษฐกิจกำหนดจากความคิด ดังเห็นได้จากที่เฮเกล (G.W.F. Hegel) เสนอว่าประวัติศาสตร์ของมนุษย์คือพัฒนาการของระบบเหตุผล (reason) และการตระหนักรู้ (self-consciousness) ตัวอย่างเช่น ในมุมมองของกรีกมีเพียงกษัตริย์และทราซายเท่านั้นที่เป็นไท (อิสระ) ที่เหลือทุกคนตกเป็นทาสหมด ต่อเมื่อเข้าสู่ยุคกลางที่ศาสนาคริสต์มีอิทธิพลทางความคิด มนุษย์ทุกคนเป็นทาสของพระเจ้าทั้งหมด ในขณะที่โลกปัจจุบันภายใต้แนวคิดเสรีนิยมถือว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีอิสระโดยสมบูรณ์ ดังนั้น ความคิดจึงเป็นสิ่งที่กำหนดการรับรู้ การกระทำ และวัตถุ ในทางเดียวกันนี้ การถือกำเนิดขึ้นของทุนนิยม (capitalism) ในยุโรปได้นำไปสู่การสร้างระบบค่านิยมในการให้คุณค่ากับการทำงานหนักและการพัฒนาเติบโตขึ้นของเศรษฐกิจ อีกทั้งยังสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของนิกายโปรเตสแตนต์ (Morley, 2004: 51-52)

ตามแนวคิดข้างต้นในกรณีประเทศไทยก็จะเห็นได้จากระบบเศรษฐกิจในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ที่ผลักดันให้ชนชั้นนำสยามหรือ “กระฎุมพี” เกิดแนวคิดมนุษยนิยม เหตุผลนิยม และสัจนิยมขึ้น สิ่งเหล่านี้แสดงออกผ่านวรรณกรรม และการสร้างวัดในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้น (ดูงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527)

เปลี่ยนมุมมองจากพื้นโลกไปสู่สวรรค์บ้าง นักประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับ “วัตถุนิยม” ที่มีชื่อเสียงคือ มาร์กซ์ (Karl Marx) และเพื่อนแท้ของเขา คือ เอนเงิลส์ (Frederick Engels) มองว่า วัตถุ (material world) เป็นสิ่งที่ปรับปรุงการรับรู้ของเรา เห็นได้ชัดว่าชีวิตของมนุษย์ล้วนสัมพันธ์กับ

การกิน การดื่ม บ้าน เสื้อผ้า และสิ่งของมากมาย เพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์ของมนุษย์จึงเริ่มต้นจากการผลิตสิ่งของต่างๆ เพื่อการดำรงชีพ (Morley, 2004: 52-53) หรือพูดอีกอย่างคือวัตถุพื้นฐานพวกนี้เองได้กำหนดระบบความคิด วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม และอื่นๆ ในสังคมมนุษย์

ตัวอย่างของข้อถกเถียงหนึ่งที่น่าสนใจเช่นการทำสงครามระหว่างพม่ากับอยุธยาในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่หนึ่งนั้น หากอธิบายด้วยวิธีคิดแบบจิตนิยมก็มักให้น้ำหนักว่าพระเจ้าบุเรงนองมาทำสงครามด้วยแรงผลักดันจากแนวคิดจักรพรรดิราช แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าให้ความสำคัญกับวัตถุนิยม คำตอบที่ได้รับก็จะเอนเอียงไปสู่ความต้องการบรรณาการ ทรัพย์สินสมบัติ และอยุธยาที่เป็นเมืองท่าแข่งขันกับเมืองหงสาวดี (คูงานของสุเนตร ชุตินทรานนท์, 2537 เป็นตัวอย่าง) ดังนั้น ในแง่มุมของการวิเคราะห์จึงต้องมองหาแรงจูงใจทั้งทางด้านจิตนิยมและวัตถุนิยมว่าควรจะให้น้ำหนักกับส่วนไหน

เศรษฐกิจโบราณกับปัญหาของมุมมองจากเศรษฐกิจสมัยใหม่

มีข้อถกเถียงกันพอควรระหว่างพวกหัวเก่ากับหัวใหม่ว่าควรจะใช้ทฤษฎีทางด้านเศรษฐกิจสมัยใหม่ศึกษาเศรษฐกิจสมัยโบราณดีหรือไม่ พวกนักทฤษฎีประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหัวเก่ามองว่าทฤษฎีทางเศรษฐกิจมีความเป็นสากล ทุกสังคมล้วนมีการจัดสรรปันส่วนในเรื่องแรงงาน ที่ดิน และเงินทุน อีกทั้งมนุษย์ยังมีระบบเหตุผลที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในทางตรงกันข้ามพวกหัวใหม่มองว่าทฤษฎีทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่เหมาะกับการศึกษาสังคมทุนนิยมสมัยใหม่เสียมากกว่า ดังนั้น จึงไม่สมควรที่จะนำไปใช้ในสังคมที่ยังไม่เป็นทุนนิยมและไม่ใช่สังคมตะวันตก เพราะในแต่ละสังคมต่างมีโครงสร้างที่แตกต่างกัน ที่สำคัญด้วยคือวัฒนธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีเข้ามาอิทธิพลต่อรูปแบบทางเศรษฐกิจอีกด้วย (Morley, 2004: 43-45)

ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ทฤษฎีสมัยใหม่มองย้อนไปในโลกสมัยโบราณสามารถพบได้ทั่วไป ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 นักทฤษฎีทางด้าน

เศรษฐศาสตร์พยายามศึกษาเศรษฐกิจของกรีกจากงานเขียนของเพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) แต่ก็มักเกิดความเข้าใจผิดคิดว่าการผลิตของกรีกเช่น ไวน์ เป็นการผลิตระดับอุตสาหกรรม เพราะพวกเขาอยู่ภายใต้บรรยากาศของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและทุนนิยมทำให้มองว่าโลกสมัยโบราณที่รุ่งโรจน์นั้นไม่แตกต่างไปจากยุคสมัยที่พวกเขาอยู่ ทว่า เมื่อพูดถึงคำว่า “เศรษฐกิจ” ตามรากศัพท์ในภาษาละตินสมัยกรีกที่ใช้คำว่า “oikonomia” นั้นคำนี้ก็มีความหมายเพียงว่า “การจัดการภายในบ้าน” (household management) เท่านั้น (Morley, 2004: 33-36) หรือพูดอีกอย่างคือเป็นการค้าระดับเล็ก

อย่างไรก็ตาม เมื่ออดัม สมิธ (Adam Smith) และโทมัส มัลธัส (Thomas Malthus) ได้นำเสนอว่า อารยธรรมทั้งสองเกิดขึ้นมาได้เป็นเพราะความร่ำรวยที่เกิดขึ้นจากพื้นฐานทางสิทธิกรรม และเครือข่ายการค้าที่กว้างใหญ่ไพศาล ก่อให้เกิดความซับซ้อนทางสังคมและมีวัฒนธรรมอยู่ในระดับสูงเท่านั้น อีกทั้งในสังคมสมัยโบราณก็ไม่ได้มองว่าความเจริญรุ่งเรืองข้างต้นเป็นความเจริญของชาติ (national prosperity) (Morley, 2004: 33-36)

ไม่นานนักนักประวัติศาสตร์ก็เริ่มตระหนักว่าแท้จริงแล้วโครงสร้างทางเศรษฐกิจของโลกสมัยโบราณกับโลกสมัยใหม่มีความแตกต่างกันชัดเจนในแง่ของ “พลังในการผลิต” (productive power) ทั้งนี้เป็นผลมาจากเทคโนโลยีและการจัดแบ่งแรงงานในการผลิตของโลกสมัยใหม่ โดยลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจของสังคมสมัยโบราณที่แตกต่างไปจากสังคมสมัยใหม่มีอยู่หลายอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การเน้นคุณภาพ (qualitative) มากกว่าปริมาณ (quantitative) ตัวอย่างเช่น มีการค้าในระดับต่ำและมีผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการผลิตน้อย ทว่าเป็นลักษณะของการผลิตแบบหัตถกรรม (craft production) เป็นการง่ายที่จะบอกว่าเศรษฐกิจสมัยใหม่เป็นการผลิตระดับอุตสาหกรรม ซึ่งอย่างน้อยการผลิตนั้นก็ต้องมีปริมาณมากเกินกว่าที่จะใช้ในระดัชมุมชน แต่ตัวชี้วัดหนึ่งที่จะบ่งบอกได้ชัดเจนว่าสังคมนั้นได้ก้าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ก็คือการค้าในระดับ “โลกาภิวัตน์” (globalization)

และเกิดความร่วมมือทางการค้าระดับชาติ ตัวอย่างที่เห็นได้คือการค้าสมัยจักรวรรดินิยมที่พุ่งไปพร้อมกับอำนาจทางการเมือง (Morley, 2004: 45-48) ดังนั้น นักประวัติศาสตร์บางคนจึงใช้เกณฑ์การแบ่งยุคอย่างกว้างๆ ระหว่างโลกสมัยโบราณกับสมัยใหม่คือการปฏิวัติอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ตาม แนวคิดข้างต้นไม่ได้เป็นสิ่งที่ตายตัว แต่ต้องวิเคราะห์จากตัวหลักฐานด้วย ตัวอย่างเช่น การผลิตเสื้อผ้าในเมืองปอมเปอี ซึ่งมีปริมาณการผลิตมากเชื่อว่ามีความสัมพันธ์กับการผลิตเพื่อการส่งออกในระดับอุตสาหกรรมมากกว่าที่จะเป็นการผลิตในระดับครัวเรือนเล็กๆ เพื่อขายให้กับผู้บริโภคในท้องถิ่น หรือในกรณีของนายทุนชาวกรีกก็คือผู้ที่ร่ำรวยและมีอำนาจในเมือง แต่นายทุนผู้นี้ก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นนายทุนตามความหมายของสังคมทุนนิยม เป็นต้น

นอกจากวิธีคิดที่เอาความเป็นสมัยใหม่ไปใช้ผิดที่ผิดทางกับการศึกษาประวัติศาสตร์โบราณแล้ว บางครั้งยังมีการมองสังคมสมัยโบราณในฐานะที่เป็นสังคมที่ยังไม่พัฒนา (underdeveloped) ซึ่งเป็นการเอาแนวคิดของประเทศพัฒนาแล้วในโลกสมัยใหม่ไปจัดวางกับโลกสมัยเก่า ตัวอย่างเช่นที่แกรนเจอร์และเซลเลอร์ได้วิเคราะห์ว่าเศรษฐกิจโรมันเป็นเศรษฐกิจที่ไม่พัฒนา ด้วยเหตุที่เพราะยังมีระบบการยังชีพในระดับต่ำและเป็นสังคมกสิกรรม การมองช่วงเวลาสมัยโบราณเพียงการใช้คำหลักที่เป็นคู่ตรงข้ามกันคือ สมัยใหม่กับไม่สมัยใหม่ (modern ≠ not-modern) เป็นเรื่องที่เป็นความผิดพลาดของการคิดและเป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งที่น่าไปสู่การตัดสินว่าสมัยโบราณคือความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการพัฒนา (Morley, 2004: 39-43)

จะเห็นได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องทำการแบ่งยุคสมัยเพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะเด่นและพัฒนาการ ซึ่งมีเกณฑ์การจัดแบ่งที่แตกต่างกันไป ตัวอย่างเช่น บูเชอร์ (Karl Bücher) ยังได้จัดแบ่งประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของยุโรปออกเป็น 3 ชั้นคือ เศรษฐกิจระดับครัวเรือน เศรษฐกิจระดับเมือง และเศรษฐกิจระดับชาติ ซึ่งแนวทางหลังนี้

เป็นแนวทางการจัดแบ่งช่วงเวลาทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมต่อการศึกษา ประวัติศาสตร์ยุคกลางและสมัยใหม่ หรือที่รู้จักกันดีคือ มาร์กซ์ (Karl Marx) ได้เน้นที่วิธีการผลิต โดยแบ่งออกเป็นสังคมแบบบุพกาล สังคมทาส สังคมศักดินา และสังคมทุนนิยม คือเป็นการอธิบายภายใต้กรอบของแรงงานและเทคโนโลยี (Morley, 2004: 38)

อย่างไรก็ตาม ควรเข้าใจด้วยการแบ่งยุคสมัยข้างต้นไม่ใช่ทฤษฎีสากล เพราะพัฒนาขึ้นภายใต้บริบทหนึ่ง แต่ด้วยความสำคัญผิดว่าเป็น “ทฤษฎี” หรือเป็น “กฎ” ที่ตายตัวจึงทำให้นักวิชาการหัวก้าวหน้าของไทย ระยะเวลาแรกรับมาใช้เช่นกัน ตัวอย่างเช่นงานของจิตร ภูมิศักดิ์ เรื่องสังคมไทย ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา (2526) ที่อธิบายสังคมทาสและสังคมศักดินาที่มีลักษณะกดขี่เกินจริงเพื่อให้สอดคล้องกับทฤษฎีของ มาร์กซ์

ในปัจจุบัน การศึกษาเศรษฐกิจสมัยโบราณมีแนวโน้มในการกลับไปทบทวนปัญหาของงานศึกษาที่ผ่านมาในเรื่องมุมมองระหว่างกลุ่มผู้นิยมใช้มุมมองสมัยใหม่ (modernizer) กับพวกนิยมใช้มุมมองสมัยเก่า (primitivist) และมุมมองที่กำลังมาแรงอย่างยิ่งในช่วงนี้คือ วัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) ที่ช่วยทำให้มองเห็นประเด็นทางด้านวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่ในระบบเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่นในการศึกษาเรื่องการค้าในความหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์ล้วนๆ ก็เป็นสิ่งที่สะดวกในการจัดจำแนกข้อมูลและตีความ แต่ก็ทำให้เราพลาดมิติบางกิจกรรมไปด้วยเช่นกัน เช่นตลาดในวิชาเศรษฐศาสตร์มองว่าเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนทางการเงินและสินค้า แต่ตลาดในทางวัฒนธรรมศึกษามองว่าเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนของค่านิยมวัฒนธรรม และมีความหมายต่อความเป็นนครของกรีก (Morley, 2004: 48-50; และดูเพิ่มเติมใน นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2551)

ชนชั้น สถานภาพ และการเมือง

สิ่งที่ต้องทำให้เกิดความชัดเจนเป็นอันดับต้นๆ ในการศึกษาการปกครองในสมัยโบราณคือการแยกหน่วยทางสังคมหรือคนที่อยู่ในรัฐ ซึ่ง

ประกอบด้วยปัจเจกบุคคล ชุมชน สังคม สถานภาพทางสังคม และชนชั้น เพราะหน่วยเหล่านี้สัมพันธ์กับรูปแบบทางการเมืองของรัฐแต่ละแห่ง

สิ่งที่เรียกว่า “ชุมชน” และ “สังคม”

พินเลย์ นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันย้ำชัดเจนว่าไม่มีทางที่เราจะเข้าใจเศรษฐกิจสมัยโบราณได้เลยหากแยกการศึกษาสังคม การเมือง และวัฒนธรรมออกไป เพราะเป็นสิ่งที่คู่ขนาน และส่งผลซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น รัฐบาลไม่อาจจะตัดสินใจปกครองโดยคำนึงถึงเฉพาะผลประโยชน์จากเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวมด้วยเสมอ

คำว่า “สังคม” (society) มีขอบเขตความหมายค่อนข้างกว้างดั้งเดิมในภาษาละตินมีความหมายถึงการเกี่ยวข้องเป็นพันธมิตรหรือเพื่อน (socius) ในขณะที่ในทางสังคมศาสตร์ได้ใช้ใน 2 ความหมายด้วยกัน

ความหมายแรก คือชุมชนจำนวนมากที่สัมพันธ์กันหรือระบบของชีวิตที่อยู่ร่วมกัน เช่นที่เรียกว่าสังคมชนบท และสังคมตะวันตก แต่หน่วยที่รวมกันอยู่ยังต้องมีเรื่องของความรู้สึก และรูปแบบด้วยเช่นสังคมสมัยโบราณที่มีความหมายเป็นได้ทั้งสังคม “ก่อนอุตสาหกรรม” “ก่อนสมัยใหม่” หรือ “สังคมประเพณี” คำเหล่านี้ไม่ได้แสดงนัยหรือบ่งบอกข้อจำกัดด้านการพัฒนาเทคโนโลยีและเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังบ่งบอกถึงโครงสร้างของระบอบการปกครอง ชีวิตความเป็นอยู่เกี่ยวพันกับธรรมเนียมและประเพณีมากกว่าความเกี่ยวพันกันทางกฎหมาย

โทนนีส (Ferdinand Tönnies) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันได้ให้ความเห็นว่า การอาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความสนิทสนม มีความเป็นส่วนตัว และความมีอิสระเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้ในฐานะของชีวิตที่รวมกันอยู่ในชุมชน (community) ในขณะที่สังคม (society) เป็นรูปแบบชีวิตที่เป็นสาธารณะ คือเป็นโลกๆ หนึ่งในตัวของมันเอง กล่าวได้ว่า ชุมชนถือเป็นของเก่า ส่วนสังคมถือเป็นของใหม่ ชีวิตในชนบทให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันในชุมชนท่ามกลางผู้คนที่ยึดมั่นไปด้วยความเข้มแข็งและมีชีวิตชีวา ดังนั้น ชุมชน

จึงถือเป็นรูปแบบการใช้ชีวิตที่แท้จริง ในทางตรงกันข้าม สังคมเป็นเพียงของชั่วคราว พุทธิอีกอย่างคือชุมชนควรจะได้รับ การเข้าใจในฐานะของสิ่งมีชีวิต (living organism) ส่วนสังคมคือ เครื่องจักรกลที่ประกอบเข้าด้วยกัน

ความหมายที่สอง หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และสถาบันที่ทำหน้าที่ปกครองคน ซึ่งปัจเจกบุคคลมีพันธะที่มีต่อช่วงชั้นทางสังคมและต้องถูกควบคุมโดยอำนาจจากรัฐ (Morley, 2004: 71-72)

ดังนั้น สังคมสมัยโบราณจึงมีความหมายทั้งในเชิงความรู้สึก และเป็นสถาบันทางการปกครองไปด้วย ทำให้สังคมเป็นอะไรที่มีความหลากหลายสูง ด้วยเหตุนี้ถ้าดูในเอกสารโบราณมักจะนำเสนอกลุ่มคนหลายๆ ลักษณะเช่น คนรวย คนจน การแบ่งกลุ่มคนจากชาติกำเนิด จากถิ่นที่อยู่อาศัย หรืออย่างในโรมก็แบ่งคนจากครอบครัวของชนชั้นสูง (patrician) และกลุ่มใต้ปกครองหรือคนชั้นล่าง (plebeian) เป็นต้น ซึ่งการแบ่งคนออกเป็นสองกลุ่มอย่างหลังนี้เองที่มักจะยึดใช้เป็นแนวการวิเคราะห์ แต่ทั้งนี้ก็ต้องเข้าใจว่ามันไม่สามารถแบ่งได้อย่างเด็ดขาด เพราะมีการซ้อนทับเหลื่อมกัน ตัวอย่างเช่น พลเมืองชาวเอเธนส์เป็นทั้งชาวชนบท (deme) และชนเผ่า (tribe) เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ในกลุ่มคนที่แบ่งกว้างๆ ว่าเป็นกลุ่มชนชั้นปกครองนั้นก็ยังสามารถจัดลำดับศักดิ์ (hierarchy) ออกเป็นชนิดต่างๆ ได้อีกเช่น กลุ่มนักบวชกับกลุ่มขุนนาง เป็นต้น ที่เราต้องแบ่งคนออกเป็นกลุ่มๆ นี้ก็เพื่อช่วยให้เข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ที่คนระหว่างกลุ่มมีต่อกัน อาจปรากฏทั้งในรูปของความขัดแย้งและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกัน

ประเด็นหนึ่งที่มีก็เป็นคำถามที่ควรใส่ใจด้วยก็คือ ความเป็นสมาชิกของกลุ่มคนเหล่านั้นมีสำนึกพื้นฐานของอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) มาจากอะไรบ้าง เพราะมันสัมพันธ์กับการจัดวางตนเองในสังคม และการกระทำต่อคนอื่น เช่นกรณีของชนชั้นสูงที่กระทำต่อทาส เป็นต้น

คำถามที่ควรต้องถามต่อเนื่องกันด้วยก็คือ สังคมแต่ละกลุ่มนั้นมีหน้าที่อย่างไร มีการทำให้สมาชิกในสังคมจำนวนมากกลายเป็นกลุ่มสังคมเดียวกัน (socializing) ได้อย่างไร อีกทั้งกระบวนการสร้างและยอมรับบรรทัดฐานทาง

สังคม เช่น การใช้ความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น (Morley, 2004: 73-76)
ตัวอย่างเช่นในสังคมล้านนา มีคนไตและคนลัวะ ทั้งสองกลุ่มอยู่ในสังคมเดียวกันภายใต้การปกครองของเมืองเชียงใหม่ กลุ่มไตมีอำนาจมากกว่าจึงเป็นผู้ปกครองชาวลัวะ แต่ความขัดแย้งของคนทั้งสองกลุ่มลดลงด้วยกระบวนการสร้างสำนึกของการเป็นพวกเดียวกันผ่านพระพุทธศาสนา

เกียรติยศคือ “สถานภาพ”

เวเบอร์มองว่า คำว่า “สถานภาพ” (status) เป็นคำที่มีความหมายทั้งในเชิงบวกและลบ โดยเกิดขึ้นจากรูปแบบการดำเนินชีวิตผ่านระบบการศึกษา ซึ่งเป็นทั้งที่เกิดจากการฝึกฝนด้วยตนเอง และการได้รับการสั่งสอน ตัวอย่างเช่น นักบวช ขุนนาง สุนัขทายเป็น การสืบทอดและการกุมอำนาจด้วยบารมี สถานภาพเกิดขึ้นได้ทั้งการสืบทอดด้วยการแต่งงาน เอกสิทธิ์ที่ได้รับรวมถึงการสืบทอดตามประเพณี เช่น ชาติพันธุ์ กษัตริย์

เวเบอร์ต่างจากมาร์กซ์ตรงที่ได้เพิ่มเติมแนวคิดเรื่อง “กลุ่มสถานภาพ” (status groups) คือเขามองว่ากลุ่มคนที่มีสถานภาพอย่างใดอย่างหนึ่งจะมีพลังได้นั้นเป็นผลมาจากการรวมกันอยู่เป็นกลุ่มก้อน มีการสืบทอดมาอย่างยาวนาน อีกทั้งต้องได้รับการยกย่องและเกียรติจากผู้อื่นในสังคม ในกระบวนการที่จะรักษาสถานภาพได้นั้นจะต้องสร้างกลไกในการทิ้งช่วงห่างจากบุคคลที่คิดว่ามีสถานภาพต่ำกว่า ถึงอย่างนั้น สถานภาพก็เกี่ยวข้องกันบ้างกับฐานะเช่น เงิน เพราะเป็นสิ่งที่ใช้สำหรับการเชิดชูเกียรติ และบางครั้งยังสัมพันธ์กับอำนาจทางการเมืองด้วย (Morley, 2004)

ในกรณีของกรุงโรมลำดับชนชั้นทางสังคมถูกปกครองโดยชนชั้นสูงภายใต้ระบอบสาธารณรัฐ ชีวิตในทางการเมืองของชนชั้นสูงจะโดดเด่นขึ้นมาได้ก็ด้วยการแข่งขันให้มีชื่อเสียง แต่ชื่อเสียงก็สามารถมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามความนิยมชมชอบ ดังนั้น ชื่อเสียงจึงเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจ แต่ถึงไม่มีชื่อเสียงคนพวกนี้ก็มีอำนาจ เพราะมีสถานภาพของการเป็นชนชั้นสูงอยู่ (Morley, 2004)

ในบางสังคมให้น้ำหนักกับสถานภาพบางอย่างเช่น ในสังคมโรมันให้ความสำคัญกับความร่ำรวยมากกว่าสถานภาพทางสังคม และบางครั้งสถานภาพทางสังคมของกลุ่มสังคมบางกลุ่มก็มีความเท่าเทียมกันแต่ต่างกันในหน้าที่เช่น สมาชิกในสภาสูงกับกลุ่มของอัศวิน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม เท่าที่ผ่านมาการศึกษาของกลุ่มสถานภาพทางสังคมให้ความสำคัญไปที่ชนชั้นสูง ส่งผลทำให้รู้เรื่องสถานภาพของกลุ่มคนในระดับล่างลงมาน้อย ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องศึกษากันในอนาคต (Morley, 2004: 76-80)

อำนาจคือ “ชนชั้น”

ชนชั้นเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับตำแหน่งแห่งที่ในโครงสร้าง (structure location) หรือความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) มุมมองของมาร์กซในเรื่องชนชั้นเป็นมุมมองแบบนักวัตถุนิยม (materialist) ชนชั้นไม่ได้ถูกนิยามโดยตำแหน่งแห่งที่ตามสถานภาพ แต่ตำแหน่งแห่งที่ในระบบการผลิตเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น ความแตกต่างของชนชั้นเจ้านายกับทาสผู้ใช้แรงงาน ซึ่งพลังของแรงงานทาสตกเป็นของเจ้านาย ซึ่งเป็นกลุ่มผู้แสวงหาผลประโยชน์จากแรงงานเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินและโภคภัณฑ์ต่างๆ

ชนชั้นเป็นการรวมตัวกันของบุคคลที่กระทำหน้าที่อย่างเดียวกันในองค์กรของการผลิต การจัดลำดับชั้นทางสังคมจึงมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการผลิตโดยมีปัจจัยสำคัญอยู่ที่ปัจจัยในการผลิต เช่น เงิน และอำนาจในสมัยโบราณ ทาสและแรงงานอิสระมีตำแหน่งแห่งที่ของตนเองอยู่อย่างหลากหลายภายในระบบการผลิตสมัยโบราณคือมีทั้งความหมายของการเป็นผู้ผลิตและผู้แสวงหาประโยชน์จากผลตอบแทนที่เจ้านายหรือชนชั้นปกครองมอบให้เช่นอาหาร ความคุ้มครอง เป็นต้น

การเกิดขึ้นของชนชั้นมีความสัมพันธ์กับปัจจัยหลายประการ ในกรณีชนชั้นของปัจเจกชนมีความสัมพันธ์อย่างมากกับระดับการศึกษา รูปแบบ

การบริโภค สุขภาพโดยทั่วไป เงื่อนไขของการอยู่อาศัย และอื่นๆ แต่ทั้งหมดนี้อาจกล่าวได้ว่า อาชีพมีส่วนอย่างมากในการปรับปรุงตำแหน่งทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชั้นทางสังคมไม่เหมือนกัน ในความจริงแล้ว คนส่วนใหญ่มักได้รับการสถาปนาชนชั้นขึ้นมาโดยทันทีที่เกิดคือ จากชนชั้นของพ่อแม่ที่สังกัดอยู่นั่นเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างมากในสังคมสมัยโบราณ เพราะเด็กที่เกิดขึ้นมาในชนชั้นนี้จะได้มาพร้อมกับพลังอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมโดยอัตโนมัติ หากพ่อแม่ของเด็กสามารถรักษาชนชั้นของตนเองไว้ได้จนเด็กโตขึ้น ดังนั้น จะว่าไปแล้วชนชั้นเป็นสิ่งที่มีสัมพันธ์อย่างยิ่งกับอำนาจ

มาร์กซ์มองว่า รัฐคือรูปแบบที่ซึ่งปัจเจกบุคคลจากชนชั้นปกครองเข้ามารักษาผลประโยชน์ร่วมของพวกเขา ความคิดของชนชั้นปกครองคือความคิดของการครอบงำ ในกรณีของกรุงโรมและรัฐโบราณอื่นๆ ต่างโดดเด่นขึ้นมาจากผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มชนชั้นปกครอง โดยที่เงินหรือความมั่งคั่งเป็นหนทางที่นำไปสู่อำนาจทางการเมือง และมีระบบราชการขึ้นมารองรับเพื่อตั้งผลประโยชน์เข้ามาสู่รัฐ (Morley, 2004: 80-86)

การเมืองคือ “อำนาจ” มาจากสถานภาพและชนชั้น

จะเห็นได้ว่า ทั้งชนชั้นและสถานภาพต่างมีสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ร่วมกันคือ “อำนาจ” สำหรับมาร์กซ์แล้ว อำนาจเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเมื่อถึงที่สุดแล้ว ผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจจะใช้อำนาจทางการเมืองไม่โดยทางตรงก็ทางอ้อม แต่นี่ก็เป็นลักษณะที่เห็นได้ชัดในสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ แต่ในทัศนะของเวเบอร์แล้ว อำนาจทางเศรษฐกิจอาจเป็นผลมาจากการมีอำนาจบนรากฐานของสถานภาพ

เวเบอร์มองว่า อำนาจคือโอกาสอย่างหนึ่งที่บุคคลหนึ่งหรือจำนวนหนึ่งสามารถมีการกระทำร่วมกัน เพื่อให้บรรลุความตั้งใจ แม้จะถูกต่อต้านจากบุคคลอื่นก็ตาม อย่างไรก็ตาม การใช้อำนาจก็ตั้งอยู่บนเงื่อนไขที่แตกต่างกัน

และยังขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม เช่น สภาพการณ์ทางประวัติศาสตร์ และ โครงสร้างทางสังคม เป็นต้น ในความจริงแล้ว มนุษย์เป็นพวกที่ชอบแสวงหา อำนาจเพื่อยกฐานะของตัวเอง แต่ยังต้องแสวงหาอำนาจเพื่อเกียรติยศทาง สังคม (Morley, 2004: 86-87)

ประวัติศาสตร์ช่วงยาว และนิเวศวิทยา

บรูเดล (Fernand Braudel) ได้ให้ความเห็นว่า งานประวัติศาสตร์ รุนเก่าเน้นไปที่การศึกษาเหตุการณ์ (event) ที่มีลักษณะเหมือนละครเรื่อง สั้นๆ (short term) บางทีก็เป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ทำให้ไม่เข้าใจพลวัต ใดๆ ของประวัติศาสตร์ได้ ดังนั้น บรูเดลได้นำเสนอแนวทางในการศึกษา ประวัติศาสตร์สมัยโบราณด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ช่วงยาว (La longue durée – Long term) และศึกษาอย่างเป็นองค์รวมทั้งระบบ โดยข้อดีของ แนวทางนี้คือช่วยให้เห็นโครงสร้างของการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต

การศึกษาประวัติศาสตร์ในแนวทางนี้เป็นมุมมองของสำนัก แอนนัลส์ (Annales School) ซึ่งถือกำเนิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศสเมื่อ ทศวรรษ 1920 แนวทางการศึกษาของสำนักนี้เน้นการศึกษาวิเคราะห์ โครงสร้าง (structure) มากกว่าการพรรณนาเหตุการณ์ โดยมีวัตถุประสงค์ ในการผลิต “ประวัติศาสตร์ทั้งหมด” (Total history) กรณีศึกษาที่มีชื่อเสียงคือการศึกษาประวัติศาสตร์ในเขตทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เขาได้แบ่ง การศึกษาออกเป็น 3 ระดับ

ระดับแรก เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม และปัจจัย ที่ส่งผลกระทบต่อการปรับตัวของมนุษย์

ระดับที่สอง เป็นการศึกษาการรวมกลุ่มทางสังคม การเกิดเป็นแคว้น อาณาจักร และอารยธรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลานี้เป็นไปอย่าง รวดเร็วเมื่อเทียบกับสิ่งแวดล้อม

ระดับที่สาม เป็นการศึกษาหน่วยต่างๆ แยกออกเป็นส่วนๆ ก่อน แล้วค่อยมองหาปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น ในความซับซ้อนของเขต

เมดิเตอร์เรเนียนก็คือ ในเขตทะเลทรายเป็นพื้นที่ที่มีรูปแบบการจัดองค์กรทางสังคมเป็นพวกเร่ร่อนที่เคลื่อนย้ายไปมา ส่วนชีวิตบนภูเขาก็เป็นพวกที่รู้จักการเพาะปลูก และก็ยังมีการเคลื่อนย้ายลงมาสู่ที่ราบตามฤดูกาล ทำให้กลุ่มคนต่างๆ เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (Morley, 2004: 53-60)

หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลทุกส่วนมาอธิบายเชื่อมโยงกันเช่น ชัยชนะของยุโรปเป็นผลมาจากการรู้จักการเพาะปลูกข้าวสาลี หรือการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันตะวันตกเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากคนคือการทำลายป่าอย่างรวดเร็ว เป็นต้น (Morley, 2004: 53-60)

ประเด็นสำคัญของแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ช่วงยาวนี้ก็คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ควรให้ความสำคัญกับการเข้าใจการเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างที่ทำงานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ สิ่งหนึ่งเปลี่ยนอีกสิ่งหนึ่งย่อมเปลี่ยนแปลงตาม

เมื่อกล่าวถึงการศึกษาสิ่งแวดล้อมด้วยแล้ว ประเด็นทางด้านนิเวศวิทยากับมนุษย์ก็เป็นเรื่องที่ยังมีการศึกษากันน้อยอยู่โดยเฉพาะในประเทศไทย สำหรับแนวทางที่นักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาประเด็นทางด้านนิเวศวิทยาให้ความสนใจคือ การศึกษาความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ โดยเฉพาะมนุษย์ที่เข้าไปสร้างปรับเปลี่ยนระบบนิเวศวิทยาเพื่อความอยู่รอด มีการนำพืชพรรณสัตว์ชนิดใหม่เข้าไปยังสังคมของเขาอย่างไร และก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างไรบ้างในกระบวนการนี้นักประวัติศาสตร์นิเวศวิทยายังสนใจว่ามนุษย์มีการต่อสู้ ตอปโต้ และยื้อแย่งทรัพยากรกันอย่างไร (Morley, 2004: 66-69) นอกจากนี้แล้ว ยังมีแนวทางการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคนในแต่ละยุคสมัยที่มีต่อระบบนิเวศอีกด้วย (เช่นงานของอรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2545)

อย่างไรก็ตาม ต้องระวังด้วยว่า การสร้างมุมมองในเชิงลบที่มองว่ามนุษย์ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติ ซึ่งเป็นมุมมองที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในความคิดของนักประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม (environmental historians)

นักประวัติศาสตร์ภูมิศาสตร์ (historical geographers) นักนิเวศวิทยา (ecologists) และนักสิ่งแวดล้อม (environments) มุมมองเหล่านี้ถือเป็นภาพต้นแบบในมุมมองแบบเก่าของตะวันตกที่มีต่อความเป็นมนุษย์ในฐานะของผู้กระทำ และความเหนือกว่า (Morley, 2004: 66-69) ทั้งๆ ที่คนในสังคมในสมัยโบราณมองว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์เป็นเพียงส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งไม่ได้ยิ่งใหญ่ กรณีนี้ถ้าในไทยจะเห็นได้จากการอธิบายเรื่องการจัดระบบชลประทานของเมืองสุโขทัยที่มักสื่อถึงอัจฉริยภาพของพ่อขุนรามคำแหงมากเกินไป

ประวัติศาสตร์ตัวมนุษย์ : อาหาร โรคภัยไข้เจ็บ และประชากร

แม้ว่ากรอบแนวคิดทางภูมิศาสตร์จะช่วยให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์สมัยโบราณมากขึ้น แต่มันก็ยังไม่แสดงให้เห็นพลวัตทางสังคมมากพอ การพิจารณา “ความจริงทางชีววิทยา” (biological realities) เป็นทางเลือกหนึ่ง ที่ช่วยให้เข้าใจสังคมและตัวมนุษย์มากขึ้น โดยมีประเด็น 2 เรื่องที่น่าสนใจ คือ อาหาร และโรคภัยไข้เจ็บ เพราะสัมพันธ์กับโครงสร้างของประชากร

ในประเด็นเรื่องอาหารนั้นเรื่องนี้นักประวัติศาสตร์สนใจไม่ใช่ประเด็นว่าร่างกายต้องการปริมาณอาหารที่แคลลอรี่ ต้องการสารอาหารประเภทใดบ้าง แต่นักประวัติศาสตร์จะตั้งคำถามที่สัมพันธ์กับโครงสร้างทางการเมือง การค้า และวัฒนธรรมเช่น สังคมนั้นมีวิธีการจัดสรรอาหารให้เหมาะสมกับความต้องการอย่างไร การเมืองมีความสัมพันธ์กับการแจกจ่ายอาหารของรัฐอย่างไร และอาหารแต่ละประเภทมีความหมายทางวัฒนธรรมอย่างไร เพราะอาหารบางชนิดก็ไม่จำเป็นต้องร่างกายแต่มีค่านิยมแฝงอยู่ เป็นต้น ดังที่บราเดลกล่าวไว้ว่า อาหารที่กินกันในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์วัฒนธรรม (Morley, 2004: 60-62) ตัวอย่างเช่นการดื่มไวน์ของชาวกรีก หรือในกรณีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คือการบริโภคเครื่องเทศ

ภาวะทุโภชนาการเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับสุขภาพและจำนวนประชากร แต่คนในสมัยโบราณอธิบายว่ามันเป็นโรคชนิดหนึ่ง ในสมัยโบราณ “หมอ” มีความเข้าใจเกี่ยวกับเชื้อโรคในทัศนะที่แตกต่างไปจากความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่มาก ตัวอย่างเช่น การมองว่าการเจ็บป่วยเป็นผลมาจากภูตผีปีศาจ คือเป็นความเข้าใจโรคในความหมายทางวัฒนธรรมมากกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ หรือมองว่าการเจ็บป่วยเป็นการเสียดุลของอารมณ์ก็มี (Morley, 2004: 62-63) ดังนั้น การอ่านเอกสารแล้วพบการบรรยายอาการของ “โรค” จากเชื้อโรคก็อาจเป็นเพียงภาวะอื่นเช่นปัญหาเรื่องทุโภชนาก็ได้เช่นกัน

ประชากรในอดีตมีจำนวนไม่มาก และการสำรวจสำมะโนประชากรก็ยังไม่ดี ซึ่งมักส่งผลทำให้แปลความผิดเสมอ เพราะฉะนั้นข้อมูลที่ได้จึงเป็นเพียงภาพกว้างๆ อาจเป็นไวยาหารของกวี หรือการรับรู้ที่สืบทอดกันมาเท่านั้น นอกจากนี้แล้ว ในสังคมตะวันตกออกจะโชคดีย่น้อยตรงที่ศาสนาคริสต์มีพิธีกรรมการฝังศพก็ทำให้สามารถศึกษาเรื่องอาหารและโรคภัยไข้เจ็บจากกระดูกได้ง่าย แต่บางครั้งจำนวนตัวเลขของศพหรือคนที่ป่วยก็อาจไม่ได้เป็นตัวชี้วัดที่ดี ตัวอย่างเช่น ในสุสานแห่งหนึ่งของโรมพบศพเด็กทารกตายจำนวนมากฝังรวมอยู่ด้วยกัน ถ้าแปลความอย่างผิวเผินก็จะอธิบายว่าชาวโรมันมีปัญหาสุขภาพมากกว่าคนในสังคมอื่นๆ เพราะเด็กตายเยอะใช่หรือไม่ แต่คำตอบก็คือ สมัยโรมันการตายของทารกมีสูงไม่ได้ต่างกันมากนักกับสังคมอื่นๆ ดังนั้น การฝังศพรวมในที่เดียวกันจึงเป็นเรื่องวิถีการปฏิบัติทางสังคมและความเชื่อเสียมากกว่าจะสะท้อนปัญหาสุขภาพ จะเห็นได้ว่า ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมเป็นตัวแปรสำคัญเช่นกันในการตีความหลักฐานที่พบ และสิ่งหนึ่งที่ต้องจดจำด้วยก็คือ เหตุการณ์ในอดีตเป็นเรื่องที่ “อาจจะ” เคยเกิดขึ้น แต่ไม่ได้เป็นเรื่องที่ “ต้อง” เกิดขึ้น เพราะมันพร้อมจะเปลี่ยนแปลงเสมอเมื่อมีข้อแย้งใหม่ๆ (Morley, 2004: 62-66)

ประวัติศาสตร์จุดเน้นชายหญิง และเพศภาวะ

หากจะกล่าวไปแล้ว เท่าที่ผ่านมานักประวัติศาสตร์ละเลยการศึกษาเรื่องราวของผู้หญิงเป็นผลมาจากปมความเป็นผู้ชาย (masculine) ทำให้ตัวแสดงในประวัติศาสตร์เป็นผู้ชายเป็นหลัก (วีรบุรุษ) และผู้ชายยังนิยามตนเองว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจ อิทธิพล มีส่วนสำคัญต่อกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ การสงคราม รวมไปถึงในระดับที่เล็กลงไปคือ ความสัมพันธ์ทางสังคม ครอบครัว และการแต่งงาน เป็นต้น ทำให้ผู้หญิงถูกผลักออกไปอยู่วงนอกจนไม่มีพื้นที่ยืนในประวัติศาสตร์

จุดเริ่มต้นที่ทำให้คนสนใจแง่มุมของประวัติศาสตร์ผู้ชายผู้หญิงเริ่มต้นเมื่อทศวรรษ 1960 เพราะได้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวของผู้หญิงขึ้น ส่งผลทำให้เกิดลัทธิสตรีนิยม (feminism) ขึ้น ซึ่งมีส่วนทำให้เกิดความสนใจมิติของความเป็นชายความเป็นหญิง พูดอีกอย่างคือแทนที่เราจะรู้เฉพาะ “His-story” ก็เปลี่ยนมารู้เรื่อง “Her-story” กันบ้าง

ประเด็นของการศึกษาผู้หญิงในสมัยโบราณได้แบ่งกลุ่มของกลุ่มผู้หญิงที่ศึกษาออกเป็น 2 กลุ่มคือ ผู้หญิงในกลุ่มชนชั้นล่าง และชนชั้นสูง กลุ่มแรกเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากแต่ติดขัดที่ปัญหาของแหล่งข้อมูลที่มีอยู่ในขณะที่กลุ่มที่สองมีแหล่งข้อมูลที่มากกว่า จึงได้เปรียบไป โดยนักประวัติศาสตร์จะสนใจทั้งเชิงรายละเอียดและมหภาค ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของพฤติกรรม นิสัย บทบาททางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ทว่ายังถือว่าเราก็ก็น่าจะรู้เรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงน้อยกว่าผู้ชายมาก เพราะเอกสารส่วนใหญ่ได้รับการบันทึกโดยชนชั้นนำที่เป็นผู้ชาย ดังนั้น สิ่งก็ตามมาก็คือเราอาจสร้างภาพของผู้หญิงได้ในฐานะของภาพตัวแทนมากกว่าที่จะสร้างภาพที่แท้จริง

มีมายาคติข้อหนึ่งที่ต้องตระหนักเวลาศึกษาประวัติศาสตร์ผู้หญิงด้วยก็คือ เวลาศึกษาต้องคิดเสมอว่าผู้หญิงเป็นชนชั้นหนึ่งที่มีบทบาทการกระทำทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และโครงสร้างทางวัฒนธรรม แต่ที่ไม่เคยมองว่าผู้หญิงเป็น “ผู้กระทำ” บ้างเป็นผลมาจากมุมมองแบบผู้ชายที่มักมองเสมอว่าผู้หญิงเป็นเพศที่ไม่สามารถควบคุมตนเองได้และไม่มีเหตุผล แต่

ถ้ามองไปในอดีตกระทั่งปัจจุบัน ในแง่มุมทางด้านเศรษฐกิจเราจะเห็นได้ว่าการผลิตสินค้าและการค้าขายผู้หญิงเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทอย่างสูง ตัวอย่างเช่น การทอผ้า ตัดเย็บเสื้อผ้า นอกจากนี้ยังเป็นกลุ่มคนที่จัดหาอาหารและบทบาทเป็นกำลังเสริมให้กับสามี เป็นต้น (Morley, 2004: 89-94)

ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ประวัติศาสตร์ได้มีการพัฒนาไปมากอันเป็นผลมาจากทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์เกี่ยวกับเพศภาวะ (gender) ทำให้เปลี่ยนมุมมอง จากเดิมที่มองผู้ชายผู้หญิงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติมาเป็นการมองความเป็นชายเป็นหญิงเป็นสิ่งสร้างทางสังคม

“เพศ” (sex) เป็นสิ่งที่กำหนดด้วยวิธีทางชีววิทยา ด้วยการตัดสินใจจากความแตกต่างจากลักษณะทางกายภาพระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง ในขณะที่นักสตรีนิยมมักมองว่า ลักษณะทางกายภาพไม่ใช่เป็นชะตากรรมที่ฟ้าลิขิตมาให้ชายเป็นใหญ่กว่าหญิง ตัวอย่างเช่น ระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก (Patriarchy) ที่มองว่าเพศชายเป็นผู้ทรงอำนาจจนเป็นลักษณะอันเป็นธรรมชาติที่เราไม่มีทางปฏิเสธได้ แต่แท้จริงแล้ว ระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูกเป็นสิ่งสร้างขึ้นมาจากกระบวนการทางสังคม และความรู้อัน

พื้นฐานแนวคิดของการวิเคราะห์เพศภาวะไม่ได้เน้นไปที่การจัดจำแนกผู้หญิงกับผู้ชายออกจากกัน แต่มองไปที่ความเป็นชาย (masculine) และความเป็นหญิง (feminine) ซึ่งเป็นสิ่งที่วัฒนธรรมและอุดมการณ์ความคิดที่สร้างความแตกต่างนี้ขึ้นมา ในขณะที่เดียวกัน การวิเคราะห์ก็ไม่ได้ต้องการที่จะสร้างปรับกระหว่างความเป็นชายและความเป็นหญิง แต่ต้องการหรือสร้างคู่ตรงข้าม (binary opposition) เพื่อเปิดเผยให้เห็นถึงปัญหาของวิธีคิดที่กดทับหรือสร้างความชอบธรรมให้กับเพศใดเพศหนึ่ง ตัวอย่างหนึ่งที่มีมักพบเห็นเสมอก็คือ ความเป็นผู้หญิงมักถูกนิยามว่าเป็นพวกที่ขาดลักษณะเฉพาะของความเป็นชายคือ เหตุผล และความมีใจกล้าหาญ หรือเช่น ผู้ชายเข้มแข็ง-ผู้หญิงอ่อนแอ ผู้ชายเป็นผู้กระทำ-ผู้หญิงเป็นผู้ถูกกระทำ ดังนั้น เพศชายจึงเป็นเพศที่มีความชอบธรรมในการปกครอง เป็นต้น ความคิดที่ปิดกั้นลักษณะเฉพาะให้กับเพศใดเพศหนึ่งนับได้ว่า

ส่งผลกระทบต่ออย่างมาก เพราะมันได้สร้างบรรทัดฐานให้กับสังคมมองว่าคู่ตรงข้ามเหล่านี้เป็นเรื่องจริงแท้ไม่มีวันเปลี่ยนแปลงไปได้

ตัวอย่างที่สำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณด้วยแนวคิดเพศสภาพนั้น เห็นได้จากความคิดเรื่องความรักของชาวกรีกมีความคิดในเรื่องของความรักที่มีต่อเพศเดียวกัน ตัวอย่างเช่นชาวเอเธนส์ หรือที่โด่งดังอย่างมากความรักของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ความรักเหล่านี้สามารถเห็นได้ในบทกวีและปรัชญาที่พูดถึงเกี่ยวกับเรื่องการรักร่วมเพศ แต่ปัญหาของเราในปัจจุบันดังที่ฮัลเพริน (David Halperin) ได้ให้ความเห็นไว้ก็คือ เราารู้สึกว่าความรักในเพศเดียวกันเป็นเรื่องผิดปกติ เพราะเราใช้ศีลธรรมในสังคมของเราเข้าไปตัดสิน และความคิดการจำแนกพฤติกรรมทางเพศ เช่น การรักร่วมเพศ (homosexuality) ก็เป็นความคิดสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นเมื่อราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยได้สร้างภาพตราหน้าว่าการรักร่วมเพศเป็นพฤติกรรมทางเพศที่เบี่ยงเบน และน่ากลัว แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ได้มีอยู่ในความคิดของชาวกรีกเลย

กล่าวกันอย่างถึงที่สุด แนวคิดเพศสภาพก็คือ “การต่อต้านสารัตถะ” (anti-essentialising) จึงเชื่อว่า ความเป็นชายความเป็นหญิงไม่ได้เป็นกฎที่ตายตัว แต่เป็นสิ่งที่เคลื่อนย้ายและเปลี่ยนไปมาได้ขึ้นอยู่กับผู้แสดง (actor) และผู้ฟัง (audience) ที่จะตัดสินว่าสิ่งใดปกติหรือไม่ปกติ (Morley, 2004: 94-100)

ตัวอย่างในไทยก็เช่นเรื่องของท้าวศรีสุดาจันทร์ที่วิธีคิดแบบผู้ชายได้ทำให้เกิดภาพว่าพระนางเป็นคนชั่ว เพราะฆ่าพระสวามียกบัลลังก์ให้ชายชู้คือขุนวรวงศา ทั้งๆ ที่มันเกี่ยวข้องกับสำนักของการกอบกู้ราชวงศ์อุทองของตนเอง (ลองอ่านงานวิเคราะห์ของ สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2540)

ประวัติศาสตร์กับเชื้อชาติและชาติพันธุ์

แนวคิดหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่มองมนุษย์ในลักษณะชีวภาพไปสู่การมองที่วัฒนธรรม ซึ่งเป็นการทลายต่อต้านความคิด

ของพวกสารัตถะนิยม (essentialism) คือ แนวคิด “ความเป็นชาติพันธุ์” (ethnicity) ที่ทำให้แนวคิดเชื้อชาตินิยม (racism) ที่นิยมใช้กันอย่างมาก ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ตอนต้น กลายเป็นเรื่อง ล้ำสมัยอย่างที่สุด

“เชื้อชาติ” (race) เป็นแนวคิดที่ถูกพัฒนาขึ้นจากการสังเกตจากความแตกต่างทางกายภาพของมนุษย์ ซึ่งสันนิษฐานด้วยว่าความแตกต่างดังกล่าวมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับความสามารถและพฤติกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ผิดพลาดอย่างแรง ตัวอย่างที่สำคัญคือ ความเข้าใจที่ว่าชาวยุโรปผิวขาวอยู่ในตำแหน่งสูงสุดในสังคมของมนุษย์ และเป็นพวกที่พัฒนาแล้ว ส่วนพวกที่ไม่ใช่เชื้อชาติผิวขาวก็ถูกจัดอยู่ในลำดับชั้นที่ต่ำกว่า และเป็นพวกที่ไม่พัฒนา จนแทบไม่เหลือความเป็นมนุษย์

ประวัติศาสตร์สมัยโบราณที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเชื้อชาตินิยมแบบวิทยาศาสตร์ (scientific racism) นับเป็นแนวทางการศึกษาที่อันตรายอย่างมาก ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นแล้วว่ามี การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์จากแนวคิดนี้ คนที่ไม่ใช่ชาวยุโรปหลายล้านคนกลายเป็นทาส และการเข่นฆ่าทั้งในสหรัฐอเมริกา แอฟริกา และเอเชีย ตัวอย่างหนึ่งก็คือ พวกนาซีที่พยายามล้างเผ่าพันธุ์เชื้อชาติที่ต่ำต้อยกว่า แต่ผลจากเหตุการณ์นี้เองที่ทำให้แนวคิดเชื้อชาตินิยมแบบวิทยาศาสตร์เสื่อมความนิยมไปอย่างรวดเร็วด้วย

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงที่ชาวยุโรปให้ความสนใจกับการศึกษากลุ่มชาวกรีกตามแนวคิดแบบเชื้อชาตินิยมที่จัดแบ่งคนตามลักษณะทางชีวภาพ แม้แต่ในปัจจุบันก็ยังมีคนใช้แนวคิดนี้ในการศึกษาประวัติศาสตร์กรีกกันอยู่ ตัวอย่างเช่นการใช้คำว่า “เชื้อชาติ” กับกลุ่มชาวตอเรียนและไอโอเนียน เป็นต้น ด้วยความคิดว่าชาวยุโรปเหนือกว่านี้เองทำให้เกิดการนิยามให้กรีกมีฐานะเป็นรากฐาน “อารยธรรม” (civilization) ของชาวยุโรป (Morley, 2004: 100-104; Detienne, 2007)

ทั้งหมดนี้แท้จริงแล้วก็ เป็นเพียงมายาคติที่สร้างขึ้นจากรากฐานทาง

ความคิดของตัวเองเท่านั้น แต่มันก็มากพอที่จะทำให้ชาวยุโรปสนใจศึกษา เฉพาะแต่อารยธรรมกรีกและโรมัน โดยไม่สนใจศึกษาอารยธรรมร่วมสมัย กับกรีกและโรมัน เช่น อารยธรรมอียิปต์ อย่างจริงจังในฐานะที่เป็นส่วน ผสมของอารยธรรมกรีกและโรมัน สาเหตุเป็นเพราะการสร้างสรรคสิ่งที เรียกว่า “อารยธรรม” ขึ้นนั้นเรียกร่องต่อสิ่งที่เป็น “เชื้อชาติบริสุทธิ์” ทั้ง เพื่อสร้างความโรแมนติกและเป็นของแท้ของอารยธรรมที่แฝงความคิดความ เป็นเอกภาพของชาติเอาไว้ ทำให้หลงมองไปว่ากรีกคือหัวใจของยุโรป เป็น เหมือนเด็กผู้บริสุทธิ์

สาเหตุที่ทำให้เรามักสนใจประวัติศาสตร์ของ “พวกเรา” (us) มากกว่าประวัติศาสตร์ของคนอื่น มีเหตุผลสองประการคือ ประการแรก เพราะเราคิดว่ามีความสำคัญมาก และประการที่สองมันมีความสัมพันธ์ ใกล้ชิดกับตัวเราเองอย่างมาก วิธีคิดเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า พวกเรากำลัง ศึกษาอารยธรรมเหล่านี้ภายใต้มรดกทางความคิดแบบเชื้อชาตินิยมที่ได้มา จากคริสต์ศตวรรษที่ 19 (Morley, 2004: 100-104)

บรรดาประเทศต่างๆ ในอาเซียนยังคงรับผลกระทบจากแนวคิด การศึกษาประวัติศาสตร์ภายใต้กรอบของเชื้อชาตินิยมเช่น ไทยที่เน้น ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยซึ่งเป็นมรดกมาตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูล สงคราม พม่าที่เน้นประวัติศาสตร์ของชาวพม่าเท่านั้น และโดยละเอียดไปว่า กลุ่มชนต่างๆ มีการผสมผสานของเชื้อสายและวัฒนธรรมกันมาตั้งแต่ยุคต้น ของประวัติศาสตร์แล้ว (พจนา ฤทธิรงค์, 2545: 473-509)

ตำนานประวัติศาสตร์กับแนวคิดทางจิตวิทยา

โดยทั่วไปการศึกษาตำนานและความเชื่อทางศาสนาในบ้านเรา เป็นการวิเคราะห์ตำนานในมุมมองทางด้านวัฒนธรรม และการศึกษาแบบ ประวัติวัฒนธรรม แต่ยังมีผู้ให้ความสนใจกับการนำความรู้ทางด้านจิตวิทยา (psychology) มาใช้อธิบายกันน้อยมาก ทฤษฎีแนวคิดที่มีชื่อเสียงอย่างมาก คือ แนวคิดจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ (Freudian psychoanalysis)

ในปัจจุบันกล่าวได้ว่า แนวคิดของฟรอยด์ปรากฏใช้อยู่แพร่หลายในงานทางด้านวรรณกรรมและวัฒนธรรมศึกษามากกว่าเอาไปใช้ในทางการแพทย์เสียอีก วิธีคิดพื้นฐานของฟรอยด์ก็คือ ต้องการศึกษาระบบการคิดของมนุษย์ เพื่อให้สามารถเข้าถึงจิตใจของคนบางคนได้ภายใต้วิธีคิดของเขา สมมติฐานอย่างหนึ่งของฟรอยด์คือ ในความจริงแล้วมนุษย์เราไม่มีสติตระหนักรู้กับเรื่องทุกอย่างที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ด้วยเหตุนี้ การแสดงออกของมนุษย์แต่ละคนจึงมีบางสิ่งบางอย่างกำหนดอยู่ลึกๆ เพียงแต่ค่านิยมบางอย่างที่อยู่ตรงหน้าเรา (Face value) บังคับขวางกั้นไม่ให้เราแสดงออก

ฟรอยด์แสดงให้เห็นว่า ภายในตัวเรามีสิ่งหนึ่งที่ดำรงอยู่เสมอคือ จิตไร้สำนึก ซึ่งเป็นพื้นที่ของจิตใจที่เราไม่สามารถเข้าถึงได้ จิตไร้สำนึกเป็นสิ่งที่หลบซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจ แต่มันจะเปิดเผยออกมาเมื่อเมื่อเกิดอุบัติเหตุหรือเรื่องบังเอิญบางอย่างที่ไปกระตุ้นเร้ามันขึ้น ในความจริงแล้ว จิตไร้สำนึกบรรจุกไปด้วยความปรารถนาและความคิดซึ่งมันถูกสะกดหรือกดทับ (Repression) เอาไว้ แต่มันได้ถูกจับแยกออกและขีดฆ่าออกจากจิตสำนึกของพวกเรา แต่ที่เราไม่รู้ตัวว่ามันก็เพราะพวกเราไม่สามารถยอมรับว่าเรารู้สึกเช่นนั้นจริงๆ ตัวอย่างเช่น ความปรารถนาทางเพศ ซึ่งถือเป็นสัญชาตญาณพื้นฐานของมนุษย์ แต่เป็นเพราะสังคมได้สร้างกฎขึ้นมา เพื่อบังคับกดทับแรงปรารถนาทางเพศที่ซ่อนตัวอยู่ลึกๆ นี้ไว้ ไม่ว่าจะ เป็นความต้องการทางเพศที่มีต่อพี่น้องด้วยกันได้ถือเป็นเรื่องต้องห้ามอย่างเด็ดขาด

ข้อตกลงหนึ่งในการใช้แนวคิดจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณก็คือ ต้องมองมนุษย์ให้เหมือนกันทั้งหมดก่อน โดยประเด็นที่นักประวัติศาสตร์ให้ความสนใจก็คือ การหารูปแบบที่แสดงให้เห็นถึงการกดทับ และโรคประสาทพิการ (neurosis) ด้วยเหตุนี้ทำให้ฟรอยด์เน้นไปที่ข้อห้ามที่ดูเหมือนจะเป็นลักษณะสากลเช่น ข้อห้ามในเรื่องการแต่งงานกันระหว่างพี่น้อง และการปิตุฆาต เป็นต้น เรื่องนี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ปรากฏทั้งในกรีกและในโลกสมัยใหม่

แนวทางหลัก 3 แนวทางที่เราสามารถใช้แนวคิดของฟรอยด์มาศึกษา สังคมโบราณได้ก็คือ

แนวทางแรกคือ เลือกววิเคราะห์บุคคลใดบุคคลหนึ่งในสมัยโบราณในฐานะของหน่วยการวิเคราะห์ เพื่อเข้าใจถึงการกระทำของพวกเขา ตัวอย่างเช่น มีร่องรอยใต้อ่างใหม่เกี่ยวกับจักรพรรดิเนโร (Nero) ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันซับซ้อนของตัวจักรพรรดิกับพระมารดา วิธีการพิสูจน์นี้ก็ต้องย้อนกลับไปมองชีวิตในวัยเด็กและประสบการณ์ต่างๆ ของพระองค์ที่ก่อรูปบุคลิกภาพของพระองค์กระทั่งจนเป็นผู้ใหญ่

แนวทางที่สองคือ การศึกษานัยสำคัญของความฝัน ตำนานสามารถเข้าใจได้ว่าเป็นรูปหนึ่งของความฝัน และเป็นการแสดงออกของจิตไร้สำนึก ในรูปแบบที่ได้รับการควบคุม เพราะว่ามันมีเพียงเรื่องราวที่ถูกมองว่าแต่งขึ้นเท่านั้น แต่ในความจริงเรื่องราวที่อยู่ภายในนั้นคือส่วนหนึ่งของจิตไร้สำนึกที่ผู้แต่งต้องการแสดงออกมา เช่น ในตำนานของกรีกมีเรื่องราวการฆ่ากันระหว่างพี่น้อง พ่อแม่ ลูกที่ฆ่าพ่อแม่อยู่ทั่วไป

แนวทางสุดท้ายคือ ความปรารถนาขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ฟรอยด์ได้พิจารณาสังคมและอารยธรรมทั่วไปว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ดังนั้น จึงต้องการมีมิตรเพื่อที่จะสามารถได้มาซึ่งความปรารถนาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร ที่พัก การปกป้องจากภัยอันตรายธรรมชาติ และอื่นๆ ในกระบวนการนี้ทำให้เกิดการควบคุมความปรารถนาและสัญชาตญาณไว้ด้วย ยิ่งอารยธรรมมีความซับซ้อนมากขึ้นเท่าใดก็จะมีการสร้างสิ่งต่างๆ มากดทับจิตไร้สำนึกมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย ขนบธรรมเนียม และคำสั่งต่างๆ บางครั้งมีการแสดงออกผ่านพิธีกรรมเพื่อให้เกิดความเกรงกลัว

ตัวอย่างเช่น เอเธนส์มีการสร้างระบบควบคุมสังคมขึ้นมาเพื่อกดทับและสร้างบรรทัดฐานทางสังคม ที่เห็นได้ชัดก็คือ การสร้างศาสนาขึ้นมา มนุษย์จะถูกสร้างให้มีฐานะเป็นเหมือนกับลูกในขณะที่มีการสร้างพระเจ้าขึ้นมาในฐานะของพ่อ เพื่อชดเชยความรู้สึกที่หวาดกลัวภัยธรรมชาติต่างๆ มีการไล่เกลี้ยให้มนุษย์ไม่เกรงกลัวต่อโชคชะตา (Morley, 2004: 105-

114) หรือในกรณีของไทยคือ การป้องกันการล้มราชบัลลังก์ก็สร้างแนวคิดเรื่องบุญบารมีและการเป็นสมมติเทพเพื่อกดทับความรู้สึกที่ต้องการชิงราชบัลลังก์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แนวคิดของฟรอยด์บางแง่มุมก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ เพราะมองวัฒนธรรมต่างๆ เหมือนกันไปหมด โดยที่ศาสนาทั้งหมดถูกตีความภายใต้แนวคิดเดียวกัน และชี้้นำความคิดไปที่เฉพาะปมปัญหาทางเพศเท่านั้น ในประเด็นนี้ฟรอยด์เองก็ตระหนักถึงข้อจำกัดของแนวคิดเช่นกัน ฟรอยด์ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดทางด้านศาสนาที่ตนนำเสนอต้องเข้าใจว่าศาสนาเป็นสิ่งที่ผ่านกระบวนการมาอย่างยาวนาน มีการนับถือกันต่างช่วงเวลา และมีความแตกต่างกันในหลายอารยธรรม การวิเคราะห์ของเขาเป็นเพียงการนำเสนอเฉพาะบางช่วงเวลาและเป็นการวิเคราะห์อย่างหยาบๆ เท่านั้น และยังเป็นการวิเคราะห์จากความเป็นตัวเราในปัจจุบัน (Morley, 2004: 105-114) ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่จะให้ภาพรวมที่สมบูรณ์แบบได้ เมื่อรู้เช่นนี้ ท่านผู้อ่านก็ไม่ควรที่จะกดทับความปรารถนาของเราที่จะทดลองใช้แนวคิดของฟรอยด์เอาไว้อีกจริงไหม

ท้ายเรื่อง

ในความจริงแล้ว ในปัจจุบันการศึกษาประวัติศาสตร์ได้มีการนำความรู้จากศาสตร์สาขาอื่นๆ มาประยุกต์ผสมผสานกันมากขึ้น จนทำให้เส้นพรมแดนของศาสตร์สาขาต่างๆ คาบเกี่ยวกัน แต่ปรากฏการณ์นี้เองได้ทำให้ประวัติศาสตร์เกิดพลวัตและมิติที่หลากหลายมากขึ้นกว่าแต่ก่อน

แนวคิดทฤษฎีทั้งหมดที่นำเสนอขอให้เข้าใจว่าเป็นการนำเสนอเพื่อเป็นแสงเทียนอ่อนๆ ที่ส่องทางเพื่อนำแนวคิดทฤษฎีเหล่านั้นไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ หรือเป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้ประสบปัญหาของวิธีคิด โดยเฉพาะปัญหาของการนำความคิดสมัยใหม่เข้ามาปะปนกับสมัยโบราณ

ทฤษฎีไม่ได้เพียงชี้แนะประเด็นความคิดเกี่ยวกับปัญหาทางประวัติศาสตร์ แต่ยังทำให้เราทบทวนและสร้างคำถามที่แตกต่างออกไป รวมถึงนำเสนอมุมมองและทางเลือกในการมองสิ่งต่างๆ แต่แนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่หลากหลายที่บางครั้งสร้างปัญหำนำไปสู่การตีความที่แตกต่างกันได้บนชุดหลักฐานเดียวกัน ถึงจะรู้ถึงปัญหาเช่นนี้ก็ต้อย่นกลับไปสู่รากฐานทางความคิดว่าไม่มีการตีความใดในทางประวัติศาสตร์ที่เป็นกลางอย่างแท้จริง

โรมิวลัส และเรมัส ผู้ถูกเลี้ยงดูโดยหมาป่า และเป็นต้นกำเนิดของการก่อตั้งอาณาจักรโรมัน สะท้อนความสัมพันธ์ของตำนานกับนัยทางประวัติศาสตร์
(ที่มา : http://en.wikipedia.org/wiki/File:0_Lupa_Capitolina_%282%29.JPG
ถ่ายภาพโดย Jean-Pol GRANDMONT)

บรรณานุกรม

- โคเซอร์, ลิวอิส เอ. (Lewis A. Coser). (2547) **นักปราชญ์ระดับโลก**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรศิลป์.
- จิตร ภูมิศักดิ์. **สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ : ไม้งาม, 2526.
- นฤพนธ์ ต้ววิเศษ, เก็บความจาก David Levinson and Melvin Ember (eds.). **Encyclopedia of Cultural Anthropology**, 728-732. Henry Holt and Company, New York.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2527) **ปากไก่อและใบเรือ**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์การพิมพ์.
- พจนานา ฤทธิรงค์. (2545) “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: มุมมองใหม่ในสายตา เครก เจ. เรโนลด์”, ใน **ตำราวิชาการ: รวมบทความทางวิชาการคณะโบราณคดี 2545**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุเนตร ชุตินธรานนท์. (2537) **พม่ารบไทย: ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. **ท้าวศรีสุตาจันทร์ แม่ย่าเมือง ใครว่าหล่อนชั่ว?**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2540.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2545) **นิเวศประวัติศาสตร์ : พรมแดนความรู้**. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- Chamvit Kasetsiri. (1976) **The Rise of Ayudhya: A History of Siam in the Fourteenth and Fifteenth Centuries**. Oxford University Press.
- Detienne, Marcel. (2007) **The Greeks and Us**. UK: Polity Press.
- Marcel Detienne. (2007) **The Greeks and Us: a comparative anthropology of Ancient Greece**. Cambridge, U.K : Polity.
- Neville Morley. (2004) **Theories, Models and Concepts in Ancient History**. London: Routledge.
- Neville Morley. (2000) **Ancient History: Key Themes and Approaches**. Routledge.

